

ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Дусияров Ш.Х.

Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Фискал институти

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришда солиқларнинг ўрни тадқиқ этилган, кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш билан бевосита боғлиқ бўлган рақамлар таҳлил қилинган, шунингдек кичик тадбиркорлик субъектлари молиявий фаолиятига солиқларнинг таъсири ўрганилиб, тегишли хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: солиқ, тадбиркор, тадбиркорлик субъекти, кичик бизнес, айланмадан олинadиган солиқ, молиявий фаолият, даромад, хусусий тадбиркорлик, имтиёз.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль налогов в развитии малого бизнеса в Узбекистане, анализируются показатели, непосредственно связанные с налогообложением малого бизнеса, а также влияние налогов на финансовую деятельность малого бизнеса, разработаны соответствующие выводы и рекомендации.

Ключевые слова: налог, предприниматель, хозяйствующий субъект, малый бизнес, налог с оборота, финансовая деятельность, доход, частное предпринимательство, льгота.

Abstract: This article examines the role of taxes in the development of small business in Uzbekistan, analyzes the indicators directly related to small business taxation, as well as the impact of taxes on the financial performance of small businesses, developed appropriate conclusions and recommendations.

Keywords: tax, entrepreneur, business entity, small business, turnover tax, financial activity, income, private entrepreneurship, benefit.

1. Кириш.

Жаҳон мамлакатлари иқтисодиётининг барқарор ривожланиши, аҳоли бандлигини таъминлаш ва иқтисодий ўсишни таъминлашнинг омили сифатида тадбиркорликнинг аҳамияти ортиб бормоқда. Солиққа тортиш тизимини соддалаштириш, солиқ юкини камайтириш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш орқали қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш бўйича ислохотлар амалга оширилмоқда.

Ҳозирги глобаллашув шароитида солиққа тортиш тизимини соддалаштириш, солиқ юкини камайтириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш орқали

тадбиркорликни ривожлантириш ва бюджет даромадларини ошириш масаласига алоҳида эътибор берилмоқда. Шунга кўра, бугунги кунда бизнесни юритиш учун қулай инвестицион иқлим ва ишбилармонлик муҳитини яратиш, солиқ тизимини рақамлаштириш ва солиқ маъмуриятчилиги шаффофлигини ошириш, самарали солиқ-бюджет сиёсатини ташкил этиш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш ва солиққа тортиш механизминини такомиллаштириш каби йўналишлардаги илмий тадқиқотларга эътибор қаратилмоқда.

Бу борада мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан аҳоли фаровонлиги ва тадбиркорлик ривожига қаратилган муҳим чора-тадбирларни белгилаш бўйича видеоселектор йиғилиши ўтказилиб, йиғилиш натижаларига мувофиқ 2022 йил 1 июндан тадбиркорлар учун солиқ маъмурчилиги ва текширишлар тизимини соддалаштириш масаласига эътибор қаратилди¹, жумладан:

- мол-мулк солиғини ҳисоблаш тизими бозор тамойилларига ўтказилганини инобатга олиб, самарасиз ишлатилаётган объектлар бўйича таъсирчан солиқ механизминини (қўшимча юқори солиқ ставкалари) қўллаш тартиби бекор қилинади. Шунингдек, айланмаси 1 миллиард сўмдан ошган тадбиркорларга қўшилган қиймат солиғи тўловчиси гувоҳномаси дастлабки ўрганишсиз, автоматик тарзда берилади;

- жорий йилда тадбиркорлар фаолиятини текширишлар сони ошгани қайд этилди. Асоссиз аралашувларнинг олдини олиш учун энди 22 та турдаги текширув фақат Бизнес-омбудсман рўхсати билан амалга оширилиши белгиланди;

- рўхсатнома бериш талабларини ҳам янада соддалаштириш зарурлиги таъкидланди. Умумий овқатланиш муассасалари учун санитария талабларини қайта кўриб чиқиб, эскирган талабларни бекор қилиш, етказиб бериш хизматлари билан шуғулланувчилар учун енгилликлар жорий этиш вазифаси қўйилди.

Мазкур вазифаларнинг бажарилиши тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизминини такомиллаштириш заруратини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари билан тасдиқланган 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегияси (ПФ-60. 2022) асосида мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида қуйидаги масалаларига алоҳида эътибор қаратилди:

- маҳаллаларнинг «ўсиш нуқталари» ва уларда яшовчи аҳолининг тадбиркорлик фаолиятидаги ихтисослашувидан келиб чиқиб, уларда истиқомат қилиб, фаолият юритувчи аҳолини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизими самарадорлиги ошириш;

- маҳалла ҳудудида давлат-хусусий шериклик асосида спорт ва маданий иншоотлар, ижодий клублар, бандликка кўмаклашиш ва ўқитиш марказлари, тадбиркорлик объектлари каби инфратузилмани яратиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш;

Қорақалпоғистон Республикасининг Мўйноқ тумани учун махсус солиқ ставкаларини ўрнатиш тажрибаси асосида шароити «оғир» бўлган туманларда тадбиркорликни ривожлантириш учун қўшимча қулайликлар яратиш ишлари давом эттириш;

- 2022 йил 1 октябрга қадар шароити «оғир» бўлган ҳудудларда 2025 йил 1 январгача янги ташкил этиладиган тадбиркорлик субъектларига айланмадан олинadиган солиқ ставкаси 1 фоиз ставкада ҳамда юридик шахслардан олинadиган ер солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқлари ҳисобланган суммадан 1 фоиз ставкада тўлаш тизимини жорий этиш;

- 2022 йилдан бошлаб босқичма-босқич тадбиркорликка оид барча мажбурий талабларни ягона электрон реестрга киритиш тартиби жорий этиш ҳамда такрорланувчи

¹ https://uza.uz/uz/posts/aholi-farovonligi-va-tadbirkorlik-rivozhiga-qaratilgan-muhim-chora-tadbirlar-belgilandi_364611

ва ўз аҳамиятини йўқотган мажбурий талаблар қайта кўриб чиқилиб, ягона реестр 2025 йил 1 июлдан бошлаб тўлиқ ишга тушириш;

- 2022 йил 1 апрелга қадар тадбиркорлик субъектларида масофавий (онлайн) фаолият кўрсатиш имкониятларининг мавжудлигидан ҳамда уларнинг ихтисослашувидан келиб чиқиб, лицензия ва бошқа рухсат этувчи ҳужжатларни олиш тартиб-таомилларини соддалаштириш.

2. Адабиётлар шарҳи.

С.Ғуломовнинг (2002) таъкидлашича, кичик бизнес ва тадбиркорлик ҳар қандай шароитда: иқтисодий тушкунликда ҳам, инфляция даврида ҳам, кредитлар фоизи ўта юқори бўлганда ҳам, зарур инфратузилмасиз келажаги номаълум ҳолларда ҳам, хавф – хатар қанчалик юқори бўлишига қарамай яшайверади.

Шунингдек, А.Ўлмасов, М.Шарифхўжаев (1999) томонидан “Кичик бизнес – кишилар (мулкчилик) субъектларининг моддий ва пул маблағларини (капиталини) амалда ҳўжалик оборотига, даромад топишга мўлжаллангандир”, дея таъкидлаган бўлса, Ё.Абдуллаев (1999) тадбиркорликка – қонун ҳўжатларига мувофиқ, даромад (фойда) олишга қаратилган, юридик ва жисмоний шахслар томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш йўли билан таваккал қилиб, ўз мулкий жавобгарлиги остида амалга ошириладиган ташаббускорлик фаолияти сифатида таъриф берган.

Бугунги кунга келиб дунёнинг ривожланган мамлакатлари қонунчилиги кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг махсус субъектлари деб таснифланмоқда. Бу эса кичик бизнесни солиққа тортишнинг ўзига хос хўсўсиялари эса унинг ижтимоий аҳамиятини ва оммавийлигини белгилаш билан бир қаторда, иқтисодий ривожланиш мақсадларини ҳам белгилаб беради. Қ.Тўқсонов (2020) кичик бизнес субъектларини солиққа тортишнинг муҳим жиҳати бўлиб унинг миқдорий ва сифат мезонлари ҳисобланади. Ушбу мезонларга корхона ишчиларининг сони, товар айланмаси, активлари ва олинган фойдалари киради.

Корхоналарнинг фаолиятига солиқлар ва солиқ юкининг таъсири бўйича И.Ниязметов (2018) қўйидагича тадқиқ этган. Йирик бизнеснинг солиқ юки кичик бизнесниқига нисбатан оғирроқ бўлиши табиий. Буни аксарият давлатлар амалиётида ҳам кўриш мумкин. Бироқ, Ўзбекистондаги каби солиқ юки даражаларидаги кескин тафовут назарий жиҳатдан ҳам асосланмаган, халқаро амалиётда ҳам кузатилмайдиган ҳолатдир.

Кичик бизнес субъектлари томонидан тўланадиган билвосита солиқлар ҳисобини такомиллаштириш юзасидан К.Хотамов (2016) томонидан кичик тадбиркорлик субъектларининг молиявий ҳисоботи соддалаштирилган шаклда тузилиши ҳамда бухгалтерия баланси ва молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботларнинг такомиллаштирилиши юзасидан тадқиотлар олиб борилган.

Ж.Урмонов (2020) тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш мақсадида, хориж тажрибасидан келиб чиқиб, микрофирма ва кичик корхоналарни аниқлаш мезонларига, ишловчилар сони билан бирга, реализация ҳажми (товар айланмасини) ҳам киритиш ҳамда микрофирма, кичик корхона ва ўрта корхона мезонларини киритиш зурурлини таъкидлаган.

Фикримизча кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қўллаб-қувватлашга эътибор қаратиш ҳамда ушбу соҳанинг ривожини дунёда, хўсўсан Ўзбекистонда ҳар қандай хавф-хатарлар жумладан юзага келиши мумкин бўлган иқтисодий инқирозларга мамлакатнинг бардошлилик даражасини таъминлашга хизмат қилади.

3. Тадқиқот методологияси.

Мақола мавзуси кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришда солиқларнинг ўрнини очиб беришга қаратилган бўлиб, аввало мавзу долзарблиги асосланиб, ушбу соҳа бўйича хорижий ва маҳаллий олимларнинг илмий ишлари ўрганилди. Илмий тадқиқот давомида аналитик таҳлил, қиёсий таҳлил усулларидадан фойдаланилган.

4. Таҳлил ва натижалар.

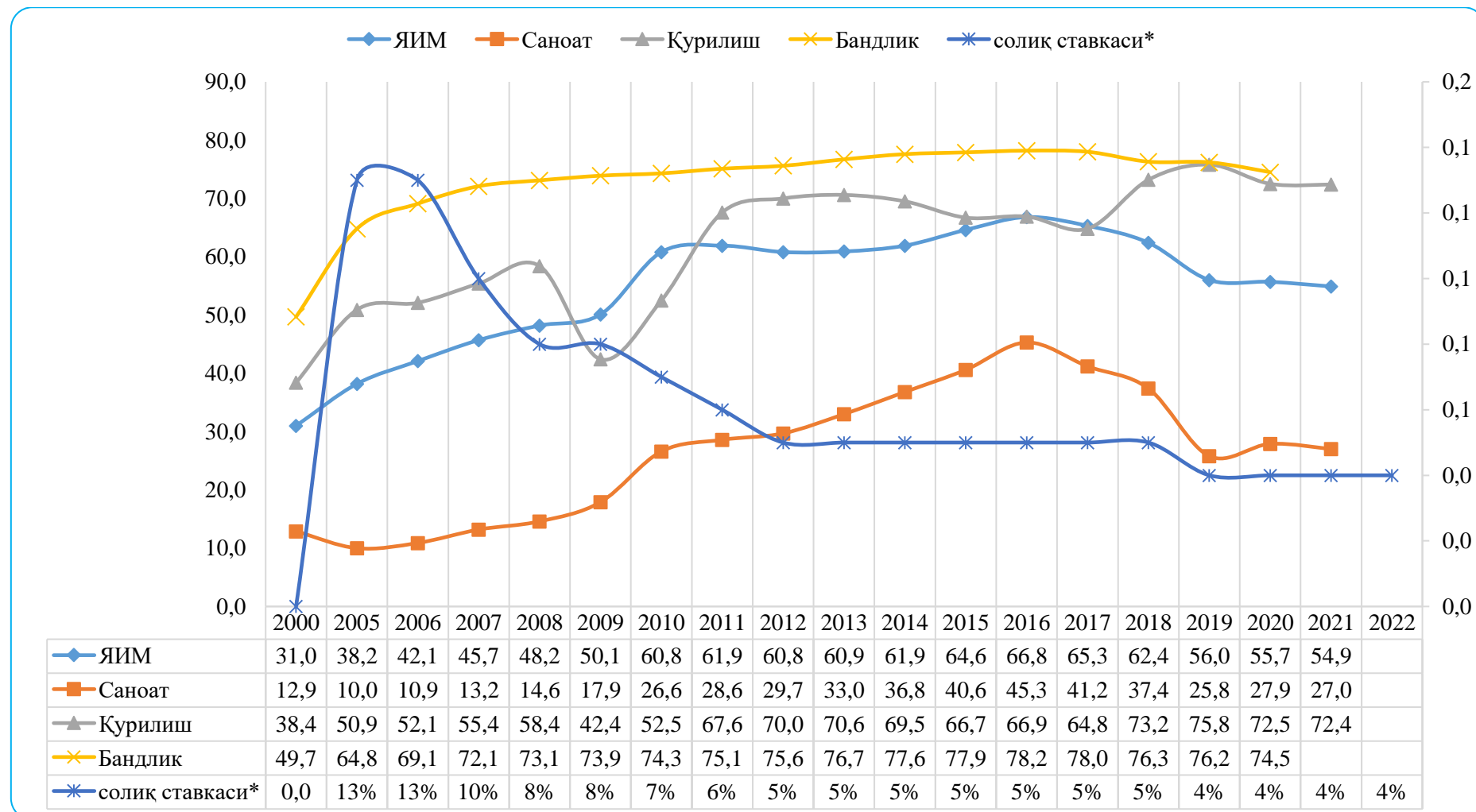
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг мамлакат миқёсида ялпи ички маҳсулот, саноат, қурилиш ҳамда бандлик кўрсаткичларидаги улуши, улар томонидан тўланадиган базавий солиқ тури ҳисобланувчи айланмадан олинадиган солиқ (ягона солиқ тўлови)нинг йиллар давомидаги ставкалари таҳлиliga тўхталадиган бўлсак. 1-расм маълумотларига назар соладиган бўлсак, мазкур маълумотлардан кўриш мумкинки, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг мамлакат миқёсида ЯИМ, саноат, қурилиш ҳамда бандлик кўрсаткичларидаги улуши ҳамда улардан ундириладиган базавий солиқ тури ҳисобланувчи айланмадан олинадиган солиқ (ягона солиқ тўлови)нинг йиллар давомидаги ставкалари таҳлил қилиш учун келтирилган.

Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўлаб келинган солиқ ставкаларига эътибор қаратадиган бўлсак, 2000 йилдаги кўрсаткич келтирилмаган бунинг сабаби мазкур субъектлар фаолиятини ривожлантириш ва қўллаб қувватлаш асосан 2005 йилдан эътиборан бошланганлиги ва шу йилдан бошлан ушбу субъектлар учун 13 фоизлик ягона солиқ қўлланила бошланган.

Дарҳақиқат кичик бизнес ва оилавий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича кенг қўллаб-қувватлаш ишлари олиб борилиши натижасида, айланмадан олинадиган солиқ (ягона солиқ тўлови) ставкасини 2005 йилдаги 13 фоиздан 2022 йилда 4 фоизгача ёки 3 баробардан ортиқ камайтирилиши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини учун катта имкониятлар берди. Жумладан, 2000 йилда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотидagi кичик бизнес субъектлари улуши 31,0 фоизни ташкил қилган бўлса, 2021 йил якуни билан бу кўрсаткич 54,9 фоиз 2020 йилда 55,7 фоизни ташкил этган. Ушбу кўрсаткич 2010-2019 йиллардаги ҳолатга нисбатан камайиш тенденциясига эга. Ушбу ҳолатни 2019 йилдан бошлаб бюджет-солиқ сиёсати концепцияси доирасида қўлланилган механизмлар таъсирида кичик бизнес субъектлари тоифасини аниқлашда фақатгина ходимлар сони эмас балки уларнинг айланма маблағлари ҳам инobatга олинishi билан асослаш мумкин.

Бундан ташқари 1-расмда келтирилган барча кўрсаткичлар 2020 йилдан олдинги даврга нисбатан камайиш тенденциясига эга. Бунинг асосий сабабларидан бири сифатида дунё миқёсида, қолаверса мамлакатимизда кузатилган коронавирус пандемиясининг таъсири кичик бизнес субъектлари фаолиятига салбий таъсирини келтириш мумкин.

Умуман олганда таҳлил қилинаётган маълумотларга кўра кичик тадбиркорлик субъектлари фаолияти 2000-2010 йилларга нисбатан охириги ўн йиллик даврда ижобий ўзгариш тенденциясига эга. Бундай натижага эришилишида албатта ушбу субъектлар фаолияти солиқлар орқали қўллаб-қувватланиши мўҳим аҳамият касб этади. Буни биргина солиқ ставкалари орқали ҳам кўришимиз мумкин.

1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши ва уларга қўлланилган солиқ ставкалари ўзгариш динамикаси² (% да)

² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ва Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган.

2-расм. Ўзбекистонда микрофирма ва кичик корхоналарда солиқ юкининг ўзгариши³.

³ Муаллиф ишланмаси.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида»ги ПФ-5468-сонли Фармони талаблари доирасида 2019 йил 1 январдан барча тадбиркорлик субъектлари учун мол-мулк солиғи, ер солиғи ва сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилиши муносабати билан Солиқ кодексига тегишли ўзгартириш киритилиб ягона солиқ тўлови тўловчилари томонидан ресурс солиқларини тўлаш мажбурияти ҳам белгиланди. Ушбу ўзгаришлар натижасида кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўланадиган солиқларнинг юки умумбелгиланган солиқ тўловчи субъектлар солиқ юки билан мувозанатлаштирилди (2-расм).

Кичик корхоналарда солиқ юки ҳам 2005 йилгача 15,2% ташкил этган бўлса, 2005 йилда 13% , 2009 йида 8%, 2010 йида 7%, 2011 йида 6% ва 2016-2018 йилларда 5% га (саноат ишлаб чиқариш ва қурилиш соҳаси корхоналарига), 2019 йилда эса 4%га туширилди. Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўланаётган солиқлар бўйича солиқ юкининг бундай пасайтирилиши умумбелгиланган тартибда солиқ тўловчилар билан мувозанатнинг бузилиб кетишига олиб келди. Натижада 2019 йилдан бошлаб микрофирма ва кичик корхоналар ҳам солиқ мажбуриятлари юзасидан мол-мулк солиғи, ер солиғи ва сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлашлари белгилаб қўйилди.

2-расм маълумотларидан кўришимиз мумкинки, кичик бизнес субъектлари учун қўлланилган солиқлар бўйича солиқ юкининг камайишига солиқ ставкаларининг пасайтирилиши, солиққа тортиш режимларининг соддалаштирилиши ҳамда солиқ имтиёзлари ва преференцияларининг қўлланилиши асосий сабабчи бўлган.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида»ги ПФ-5468-сон фармонига мувофиқ умумбелгиланган ва соддалаштирилган режимларда солиқларни тўловчилар ўртасидаги солиқ юкини тенг тақсимлаш масаласига эътибор қаратилди.

1-жавдал

Айланмадан олинадиган солиқ (ягона солиқ тўлови) тушуми тўғрисида маълумот⁴ (млрд. сўмда)

Худудлар номи	2016 йил	2017 йил	2018 йил	2019 йил	2020 йил	
					ЯТТлар	юримдик шахслар
Қорақалпоғистон Рес.	102,0	120,4	163,7	68,2	15,9	34,4
Андижон вилояти	136,5	161,1	219,1	91,3	21,2	46,1
Бухоро вилояти	137,5	162,3	220,7	91,9	21,4	46,4
Жиззах вилояти	68,5	80,8	109,9	45,8	10,7	23,1
Қашқадарё вилояти	204,5	241,3	328,2	136,7	31,8	69,1
Навоий вилояти	67,0	79,1	107,5	44,8	10,4	22,6
Наманган вилояти	129,0	152,2	207,0	86,3	20,1	43,6
Самарқанд вилояти	160,0	188,8	256,8	107,0	24,9	54,0
Сурхондарё вилояти	93,5	110,3	150,0	62,5	14,5	31,6
Сирдарё вилояти	61,5	72,6	98,7	41,1	9,6	20,8
Тошкент вилояти	262,0	309,2	420,5	175,2	40,7	88,5
Фарғона вилояти	158,5	187,0	254,4	106,0	24,6	53,5
Хоразм вилояти	93,5	110,3	150,0	62,5	14,5	31,6
Тошкент шаҳар	766,0	903,9	1 229,3	512,2	119,1	258,7
Жами	2 440,0	2 879,2	3 915,7	1 631,5	379,4	824,0

⁴Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида диссертант томонидан тайёрланган.

Мамлакатимизда 2020 йилдан амалиётга жорий этилган Солиқ кодексига асосан белгиланган меъёрларга мувофиқ хўжалик юритувчи субъектларни солиққа тортиш билан боғлиқ бўлган режимлар ўртасидаги тафовутнинг йўқотилишига эришилди. Яъни корхоналарнинг айланмаси ҳажмига қараб солиқ режимлари белгиланиши уларни солиққа тортиш бўйича адолатлиликни таъминлайди.

Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўланадиган асосий солиқ тури айланмадан олинadиган солиқ (ягона солиқ тўлови) бўлганлиги сабабли ушбу солиқнинг тушумларини республика миқёсида ҳудудлар кесимида кўриб чиқамиз (1-жадвал).

Юқоридаги 1-жадвал маълумотларига эътибор қаратадиган бўлсак, айланмадан олинadиган солиқ (ягона солиқ тўлови) тушуми 2016-2018 йилларда ўсиш тенденциясига эга бўлиб, бу кўрсаткич 2019 йилдан кескин камайиши кузатилган. Ягона солиқ тўлови тушуми 2019 йилда 2018 йилдагига нисбатан деярли 2,5 баробарга 2020 йилда эса 3,3 баробарга камайиб кетган.

Ушбу ҳолатни сўнгги йиллардаги солиқ сиёсатини такомиллаштиришга қаратилган ислохотлар ҳамда амалиётга қўлланилган солиқ сиёсати концепцияси натижасида солиққа тортиш режимларининг ўзгариши яъни асосий эътибор тадбиркорлик субъектлари томонидан амалга оширилган маблағлар айланмаси ҳажмига қаратилиб солиқ солиш тартиблари белгиланганлиги билан изоҳлаш мумкин. Бунда 2019 йилга қадар соддалаштирилган тартибда фақатгина ягона солиқ тўловини тўлаб келаётган солиқ тўловчиларнинг аксарият қисми фойда, қўшилган қиймат ва бошқа умумибелгиланган солиқларни тўлаш тартибига ўтиши натижасида айланмадан олинadиган солиқ (ягона солиқ тўлови)ни тўловчилар сони камайган. Шу билан бирга юқоридаги жадвал маълумотларидан кўринадик, ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибалари инобатга олинган ҳолда яқка тартибдаги тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар ҳам 2020 йилдан бошлаб амалга оширган айланма маблағлари ҳажмидан келиб чиқиб айланмадан олинadиган солиқни тўлашлари қонунчиликка киритилди. Шу сабабли яқка тартибдаги тадбиркорлар 2020 йилда 379,4 млрд.сўм миқдорида айланмадан олинadиган солиқни тўлаган.

Солиқ тушумларининг 2020 йилда камайиб кетишига бутун дунёда, жумладан мамлакатимизда кузатилган коронавирус пандемияси таъсирида ушбу субъектлар фаолиятида айрим чекловларнинг ўрнатилиши, қолаверса мамлакатимиз Президенти томонидан пандемия даврида тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш бўйича қабул қилинган кўплаб ҳужжатлар (ПФ-5969-сон, ПФ-5978-сон, ПФ-5986-сон, ПФ-6029 ва ҳ.к.) асосида қўлланилган имтиёз ва преференциялар таъсир қилган.

Қисқача хулоса қиладиган бўлсак мамлакатимизда кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш билан боғлиқ бўлган барча чора-тадбирлар ҳамда ислохотлар амалий натижаларига кўра ҳам бюджет даромадларининг барқарорлигини ҳам тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш бўйича адолатлиликни таъминлашга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан давлат идораларининг статистик ва бошқа маълумотлари ҳамда 2,1 мингдан ортиқ умумий овқатланиш корхоналари вакиллари ўртасида ўтказилган сўровлар ва таҳлиллар асосида Ўзбекистонда умумий овқатланиш соҳасига оид амалиётда учраётган қўйидаги муаммолар эътироф этилган⁵:

1. Солиқ юки ва мураккаб солиқ маъмуриятчилиги. Ушбу субъектлар 7-9 турдаги солиқларни тўлайди. Жумладан, айланмадан олинadиган солиқ (товар айланмаси 1 млрд. сўмгача), қўшилган қиймат солиғи, фойда солиғи, ижтимоий солиқ, даромад солиғи

⁵ <https://minjust.uz/uz/press-center/news/103524/>

(солиқ агентли сифатида), мол-мулк солиғи, ер солиғи, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, алкогольли маҳсулотларни сотиш ҳуқуқи учун ундириладиган йиғим (алкоголли ичимликлар сотилса). Умуман олганда солиқ юкининг юқорилиги кичик тадбиркорлик субъектларининг солиқдан қочишига олиб келади.

2. Соҳадаги тадбиркорлар уларнинг фаолиятини энг кўп текшириш солиқ органлари томонидан амалга оширилганлигини, кейинги ўринларда санитария ва ёнғин назорати органлари, ички ишлар органлари (асосан, тунда фаолият юритишни тўхтатиш юзасидан) эканлигини билдиришшан.

3. Текширишлардаги коррупция ҳолатлари. Фаолиятга оид қонун-қоидалар мураккаб ва текширувчилар кўп бўлиши коррупцияга йўл очиб бермоқда. Масалан, респондентларнинг 26,4 фоизи (905 нафар) солиқ, 20,3 фоизи (697 нафар) санитария ва 11,3 фоизи (387 нафар) ёнғин назорати органларида коррупция ҳолатларига дуч келишгани, шунингдек, коррупциянинг энг кўп тарқалган тури давлат органлари ходимларига бепул хизмат кўрсатиш эканлигини таъкидланган.

4. Ишчиларни норасмий ёллаш. Одатда, ресторан, кафе ва ошхоналарда ошпаз, официант, фаррош каби ишчиларни меҳнат шартномаси тузмасдан оғзаки келишув билан ишга олади. Умумий овқатланиш корхоналарида 300 мингдан ортиқ одам ишласа, уларнинг 200 мингдан кўпи норасмий банд бўлиб, бу ҳолат корхона учун (жаримага сабаб бўлади), ишчи учун (меҳнат ҳуқуқлари кафолатланмайди) ва давлат учун (ижтимоий ва даромад солиқлари тушмайди) ҳам манфаат олиб келмайди.

5. Хулоса ва таклифлар.

Бугунги кунда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортиш методологиясини такомиллаштириш юзасидан қўйидаги хулосалар ва тавсиялар ишлаб қиқилди:

- янги Тараққиёт стратегиясига мувофиқ, тадбиркорликни ривожлантириш ва қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш, солиққа тортишни соддалаштириш, солиқ юкини камайтириш, солиқ маъмуриятчилиги шафоқлигини ошириш ва қўшимча солиқ базасини кенгайтириш орқали солиқ тушумларини ошириш мамлакат солиқ сиёсатининг асосий вазифаси бўлиши лозим;

- тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан амалга оширилган айланма ҳажми инобатга олиниб солиққа тортиш режимларини белгилаш ушбу субъектлар томонидан солиққа тортиладиган айланма миқдорини камайтириб кўрсатишга ундаши мумкин. Ушбу ҳолатдан келиб чиққан ҳолда корхоналар томонидан айланма миқдорини камайтириб кўрсатиш ҳоллари аниқланган тақдирда жавобгарлик чораларини кучайтириш бу бўйича қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш мақсадга мувофиқ;

- кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан амалга оширган айланмаси миқдорини барқарор равишда оширилиши, бунинг натижасида бюджет барқарорлигини таъминлаш мақсадида айланма маблағлари ҳажмини оширувчи тадбиркорлик субъектлари учун фойда ҳамда айланмадан олинадиган солиқлар бўйича регрессив ставкаларни қўллаш мақсадга мувофиқ;

- корхоналарнинг “хуфёна иқтисодиёт”дан очиқ иқтисодиётга ўтишга бўлган қизиқишларни ошириш ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини йилдан-йилга кўпайтириб бориш ва ўсиш суръатларини таъминлашни солиқлар воситасида рағбатлантириш мақсадида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишдан олинган қўшимча (маржинал) даромадларга фойда солиғи бўйича имтиёзлар жорий этиш;

- кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан ишсиз аҳолини иш билан таъминлаш имкониятини янада ошириш ва ҳақиқатда мавжуд ишчилар сонининг ошкоралигини таъминлаш мақсадида, янги иш ўринлари яратган тадбиркорлик субъектларига нисбатан

жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ва ижтимоий солиқнинг амалдаги стакасини 50 фоизга пасайтириш лозим. Буннинг натижасида аҳоли бандлиги таъминланади ва “конверт” усулида иш ҳақи бериш ҳолатлари олди олинади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, билдирилган амалий таклифлар ва тавсиялар мамлакатимизда глобал иқтисодий инқироз ва пандемия шароитида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, бизнесга ишбилармонлик муҳитини яхшилаш ва тадбиркорлик субъектларини солиқлар орқали қўллаб-қувватлашга хизмат қилади.

Адабиётлар:

Абдуллаев Ё. (1999) Тадбиркор ён дафтари: кичик бизнес ва тадбиркорлик. –Т.: «Меҳнат», 1999. - 12 б.

Ниязметов И.М. (2018) “Солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш орқали солиқ тизими барқарорлигини таъминлаш” Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. 18-бет.

Тўқсонов Қ.Н. (2020) “Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортишда хорижий тажрибалардан фойдаланиш истиқболлари” номли илмий мақола. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. № 6, ноябр-декабр.

Фармон (2022) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон.

Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. (1999) Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – Т.: «Меҳнат», – Б. 243.

Урмонов Ж.Ж. (2020) Кичик тадбиркорликни солиққа тортиш маъмуриятчилигини такомиллаштиришда хорижий мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиш истиқболлари. «УЧЁННЫЙ XXI ВЕКА» //Международный научный журнал, № 12/5. С.90-97. http://www.uch21vek.com/assets/uch21vek_12_5_2020.pdf.

Фуломов С. (2002) Тадбиркорлик ва кичик бизнес. –Т.: «Шарқ», - 9 б.

Ҳотамов К.Р. (2016) “Билвосита солиқлар ҳисоби, таҳлили ва аудитини такомиллаштириш” мавзусида иқтисодиёт фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация иши. 30-б.